

Forvandlingsbilleder og bibliotekskulturelle identiteter

1. del

Refleksioner over og analyser af folkebibliotekernes indirekte formidling.

Af Bruno Kjær og Anders Ørom

Når man gennem stål og glas træder ind i Stadtbibliothek Reutlingen, ser man bag den lave, moderne skranke gavlen af et lille, kød- og rosafarvet ståltempel. Midt i trekantgavlen stikker en nøgen glødelampe frem. Lederen af biblioteket forklarer tempelgavlen som et ironisk citat og den nøgne pære som et symbol, der gør lidt grin med, hvad der henvises til, nemlig oplysningsbegrebet (1). [NB: Noterne er placeret efter 2. del].

Gennem disse visuelle symboler afgrænser Stadtbibliothek Reutlingen sin *bibliotekskulturelle identitet* negativt i forhold til den identitet, der ironisk henvises til, og som vi vil kalde "kultur- og videnstemplet". Templet er et passende symbol på dyrkelse af (skrift) kulturen, og det klassiske oplysningsbegreb, der knytter sig til denne. Det markante er, at Stadtbibliothek Reutlingen visuelt og symbolsk ønsker at markere sig som noget andet end "*kultur- og videnstempel*". Biblioteket har ikke på samme bevidste måde et symbol på dets nye bibliotekskulturelle identitet. For at komme på sporet af den, må man aflæse arkitek-

tur, indretning, aktiviteter og det billede biblioteket giver af sig selv udadtil. Det er ikke hensigten her, hvor eksemplet blot skal være illustrerende; men for at indkredse betydningen af ordet *forvandlingsbilleder* i vores sammenhæng, vil vi nævne, at biblioteket har en række rum og dertil knyttede miljøer, der mere eller mindre bryder med "kultur- og videnstemplet" - for det kan stadig aflæses af Stadtbibliothek Reutlingen trods den symbolske afsværgelse. Et af miljøerne i det store rum i stueetagen er et "marked", et andet miljø sammesteds er en "dagligstue" (her læser man aviser i bløde lænestole i skæret fra intime standerlamper). Der er et specielt rum for udenlandske medborgere (som det hedder direkte oversat).

"Markedet" og "dagligstuen" ser vi som forvandlingsbilleder; visuelle miljøer, der bryder med "kultur- og videnstemplet". Det er forvandlingsbilleder, der udtrykker ændringer i den bibliotekskulturelle identitet. Anderledes formuleret: en række nye koncepter er på vej; men de erstatter

ikke en lang traditions mere grundlæggende opfattelser.

Dette lille eksempel kan i nogen udstrækning også illustrere situationen (generelt) i dansk folkebiblioteksvæsen.

Image og identitet

Et af symptomerne er "image-problemet" og måden at løse det på er at søge alternative bibliotekskulturelle identiteter, der kan markere sig som et modstykke til det udviskede billede af det "traditionelle" folkebibliotek. Inspirationen til disse forvandlingsbilleder hentes udefra, især fra den kommercielle sfære, og bearbejdes. Inspirationen gælder både "gestaltning" af biblioteksmiljøer, arrangementstyper og -former og den måde folkebiblioteket tegner billedet af sig selv på udadtil. Disse områder er væsentlige for bibliotekernes image og de er udtryk for bestræbelser på at skabe en ny identitet.

Vi opfatter en bibliotekskulturel identitet som en helhed af "indhold" og "udtryk". Indholdet er den (forvaltede) kultur-og vidensopfattelse. Udtrykket kan aflæses af rammerne for formidlingen og formidlingsaktiviteterne. Skematisk kan det fremstilles således:

INDHOLD:

(Forvaltet) kultur-og vidensopfattelse
(som i høj grad kommer til udtryk i materialevalget)

Formidlingsforståelse

UDTRYK

Biblioteksimage

Arkitektur og rum
Indretning, opstilling, redigering
Visualisering, udsmykning
Arrangementer, udstillinger
Brugerrettede tryksager
Udadrettede formidlingsaktiviteter
(Radio, TV, trykt presse mv.)

Bibliotekskulturel identitet

Formidlingsforståelsen sammenbinder indhold og udtryk. Af vores opfattelse følger, at man ikke kan ændre bibliotekets image uden at forandre den af biblioteket forvaltede kultur-og vidensopfattelse. Når vi skriver om nye bibliotekskulturelle identiteter er der altså tale om ændringer af hele komplekset af "indholds-og udtrykselementer". Det er karakteristisk for Stadtbibliothek Reutlingen og for danske folkebiblioteker, at man har en ret klar opfattelse af, hvad man bryder med eller rettere ændrer på; men det er også karakteristisk, at man har en mindre klar opfattelse af, hvad man arbejder henimod. De sidste års debat i dansk folkebiblioteksvæsen har i høj grad taget udgangspunkt i, at folkebibliotekernes produkt er godt; det, der mangler, er en revitalisering. Vi er i kun nogen grad enige i dette udgangspunkt, da en imageændring må være tæt knyttet til en ændring af kultur-og vidensopfattelse. Revitaliseringstanken vil vi belyse lidt nærmere i det følgende.

I "Sandhedens øjeblik" (1987) skriver Børge Sørensen, at under de første 6-7 år af den periode, hvor der har været nedskæringer på bibliotekerne,

var taktikken overfor besparelserne i en vis forstand indadvendt og fagligt-defensiv, og han fortsætter:

"De sidste 3-4 år har været anderledes. Ikke fordi nedskæringerne ophørte, men fordi bibliotekspersonalet har kastet sig ud i en heftig revitalisering af produktet." (2).

De nævnte nye koncepter er udtryk for den *revitalisering*, der bla. - som Jens Thorhauge skriver i samme publikation - er nødvendiggjort af konkurrencen fra andre medier (specielt billedmedier). Måden, de konkurrerende medier formidles på, er anderledes slagkraftig end bibliotekernes formidling af deres produkter (i almindelighed).

Revitaliseringen har andre direkte og indirekte årsager, som vil komme nærmere ind på i kapitlet om formidlingsbegrebets forvandlinger. Her vil vi et øjeblik holde fast ved formuleringen "revitalisering af produktet". Denne formulering tolker vi i sammenhæng med den ret udbredte opfattelse, at folkebibliotekernes kerneydelser (som det hedder i marketingsproget) ikke grundlæggende problematiseres i år 1990. Produktet er godt, - ikke bare godt nok -, generelt set. Selvfølgelig har udviklingen lagt op til ændrede politikker for materialevalg og for, hvilke behov, bibliotekerne skal forholde sig til; men det centrale er, at folkebibliotekernes fundamentale kvaliteter og funktioner betragtes som indiskutable. (3).

Folkebibliotekerne har altså - i følge denne meget udbredt opfattelse - et godt og gennemprøvet produkt, der kan og må revitaliseres.

Revitaliseringen sker især gennem nye formidlings-tiltag og nye formidlingspolitikker, hvortil inspirationen hentes mange steder fra. Revitaliseringen tager udgangspunkt i en erkendelse af, at mere traditionelle formidlingsformer ikke er tilstrækkelige, ikke er tilstrækkeligt appellerende og ikke resulterer i en klar manifestation af, hvad bibliotekerne er, hvad de kan, og at de udvikler sig.

Det er dette forhold, der gør formidlingen til et centralt felt nu. Formidlingen, hvad enten den foregår i form af "redigering" af udlånet, i form af udstillingsaktiviteter eller i form af de billeder af biblioteket, der dannes i offentligheden.

Vi er naturligvis enige i, at formidlingen og formidlingsforståelsen er centrale specielt nu, hvor de samfundsmæssige forandringer (i nyliberalistisk retning) sætter deres præg på bibliotekerne. Men formidlingen skal, efter vores opfattelse, i højere grad ses både i sammenhæng med den bibliotekskulturelle identitet som helhed.

Indirekte formidling

Med Bent Werner vil vi skelne mellem direkte formidling og *indirekte formidling*.

"Indirekte formidling er: materialevalg, stadig gennemgang af samlingerne for at udskille forældede og nedslidte materialer og for at sammensætte forslag til supplerende indkøb, daglig og periodisk redigering af publikumslokalerne for at få præsenteret de mange muligheder bedst muligt til rette tid ved udstillinger, udarbejdelse af publikumsorienterede tryksager og pressemeddelelser og fordeling af samme m.v. (...) Og indirekte formidling er også de forskellige former for arrangementer, som bibliotekerne foranstalter eller medvirker til, evt. blot ved lokaleudlån." (4).

Direkte formidling er derimod den formidling, hvor bibliotekspersonale og brugere er i direkte personlig kontakt. (Ved arrangementer og udstillinger kan der naturligvis også være elementer af direkte formidling, når bibliotekspersonalet henvender sig direkte til deltagere og beskuere, kollektivt eller individuelt).

Interessen for den indirekte formidling startede omkring midten af 60'erne; men den er først senere taget til i takt med det voksende misforhold mellem vækst i aktiviteter og relativt dårligere økonomisk grundlag.

Den del af den indirekte formidling, vi beskæftiger os med, omfatter ikke de områder, der er nævnt i de 3 første linier af Bent Werner-citatet; men de øvrige.

Denne stigende interesse for den indirekte formidling må vi, som konsekvens af vores grundlæggende opfattelse, se i sammenhæng med nogle forskydninger i forhold til brugere og til kultur- og vidensopfattelser.

Set i et lidt længere tidsperspektiv har udgangspunktet for de danske folkebibliotekers formidlingsaktiviteter forrykket sig gradvist fra at være materialeorienteret mod at blive brugerorienteret, forstået på den måde, at tidligere var det materialernes indhold, kvaliteter og værdier, der tænkes ud fra og formidledes med udgangspunkt i. Forestillingerne om at "læse op", danne og oplyse havde udgangspunkt i den enhedskultur og det vidensunivers, som de "blåstemplede" materialer var bærere af. Vi skal ikke komme nærmere ind på det enhedskulturelle dannelsesbegreb, som er behandlet andre steder (5); men blot nævne, at den kulturopfattelse, der knyttede sig til dette begreb betragtede kultur som universel og normativ; følgelig var den bærer af almenmenneskelige værdier, som var essentielle for ethvert menneskes dannelsesproces. Denne kulturopfattelse - den "finkulturelle" - var også grundlaget for, at der kunne defineres ret klare kvalitetskriterier og ret faste normer. Som vi kommer lidt mere ind på i afsnittet om formidlingsbegrebets forvandlinger, blev denne kulturopfattelse relativiseret meget kraftigt - også inden for bibliotekarkredse - især i slutningen af 70'erne, hvor det også på det mere officielle kulturpolitiske niveau blev proklameret, at der ikke er en, men flere kulturer, og at der følgelig ikke kunne fastsættes universelle normer. De kulturelle værdier blev erklæret for relative. Tendensen til differentiering i "subkulturer" og til værtdipluralisme er fortsat efter 70'erne. I stedet for at stå med en universel kultur i ryggen, står bibliotekspersonalet generelt (trods flere "historiske lag" af opfattelser) nu overfor en mangfoldighed af brugere - aktuelle og potentielle - som artikulerer

en mangfoldighed af behov, som det er op til folkebibliotekerne at forholde sig til.

En anden side af udviklingen fra materialeudgangspunktet over mod brugerudgangspunktet kan aflæses på faglitteraturens eller af vidensuniversets og vidensopfattelsens område.

Vidensopfattelse

Med hensyn til vidensunivers og vidensopfattelse er det klassiske, at de centrale vidensområder var dem, der knyttede sig til oplysning, praktisk nytte og realfag. Den institutionelle vidensproduktion havde en helt afgørende betydning for folkebibliotekerne. Vidensbegrebet var i høj grad baseret på kriteriet: rigtige/korrekte oplysninger. Med 68-oprøret som frontløber og - igen - formidlingsdiskussionen i 70'erne som omdrejningspunkt, blev både vidensunivers og vidensopfattelse kraftigt problematiseret. Den neutrale, saglige viden som norm kunne ikke holde i forhold til de erfaringer bla. bibliotekarere gjorde i forhold til arbejderklassens og grupper af kvinders videns- og oplysningsbehov. Viden blev set i sammenhæng med sociale og politiske interesser og dermed kom det klassiske objektivitetsbegreb i "vanskeligheder". Det blev en bestræbelse for mange at fremme den korrektive eller alternative (fag)litteratur, der tog udgangspunkt i undertrykte gruppers interesser. Dette medførte også en forskydning bort fra den institutionelt producerede viden, hvis interesser blev "afdækket". Vidensuniverset kunne ikke mere opfattes som et sammenhængende univers. Det er ikke først og fremmest den kritiske og korrektive viden, der har været interesse for i 80'erne; men de vidensopfattelser, der er slået igennem i 80'erne er fortsat ad "vidensrelativeringsvej". Dvs. at nye områder udenfor de klassiske: oplysning, realfag og praktisk nytte har trængt sig på, bla. metafysisk orienterede (astrologi, mystik, "pyramider") og erkendelsesformer baseret på (andre) subjektive erfaringer. Ligesom det klassiske (dannelses) kulturbegreb har undergået transformationer og relativisering, sådan har også opfattelsen af vidensuniverset og videnstyper været under æn-

dring i retning af pluralisme og decentralisering af normer og værdier. Dvs, at bibliotekspersonalet nu heller ikke kan stå roligt med et sammenhængende vidensunivers og et relativt fast vidensbegreb i ryggen. Det skal indskydes her, at vi fortsat mener, at et kritisk og korrektivt vidensbegreb må være det grundlæggende udgangspunkt, når man forholder sig til nye vidensområder og vidensformer.

Mangfoldigheden af brugerbehov melder sig også på mere uhomogene og differentierede grundlag.

Når vi i det følgende indledningsvis indkredser de bibliotekskulturelle identiteter, vi vil arbejde med, så skal de dels ses i sammenhæng med kultur- og vidensopfattelser, dels i sammenhæng med den måde bibliotekerne præsenterer sig på: arkitektur, indretning, opstilling, visualisering osv., dels i sammenhæng med karakteren af bibliotekernes aktiviteter. Vi er bevidste om, at vi - med de sammenhænge vi arbejder inden for - ikke kan lave veldefinerede begreber, der kan bruges stringent og konsekvent i denne og den følgende artikel. Begreberne bestemmes på indkredsningens og refleksionens niveau og vi *forsøger* at anvende dem i vores tolkninger af formidlingssammenhænge i denne og den følgende artikel.

Vi er nu tilbage ved den bibliotekskulturelle identitet, Stadtbibliothek Reutlingen symbolsk afsværgede: "kultur- og videnstemplet". Vi tolker "kultur- og videnstemplet" ind i sammenhæng med den klassiske opfattelse af enheds- og dannelseskultur og med den overfor skitserede klassiske vidensopfattelse. Den svenske arkitekturforsker, Lars Jadelius, har en formulering, der er sigende:

"Om folkbildning inskränker sig till att lära folket att älska och högakta det tryckta ordet blir templet en lämplig förebild" (6).

"Kultur- og videnstemplet" betragter vi som den historisk ældste folkebibliotekskulturelle identitet (efter 1920). Den præger stadig danske folkebiblioteker, hvilket vi ikke ser som noget blot negativt.

I 1950'erne skete der enkelte brud med "templet", bla. familiebiblioteket i Hørsholm. I 1960'erne kommer en ny bibliotekskulturel identitet til udtryk, i forbindelse med denne funderes det objektive vidensbegreb, bla. i form af informationsbegrebet. Generelt formuleret skete der i 1960'erne en vægtforskydning fra dannelsessiden af biblioteksarbejdet til videnssiden. Oplysningsbegrebet blev tendentielt opfattet mere neutralt og instrumentelt end tidligere i folkebibliotekernes historie.

Hvor folkebibliotekerne tidligere generelt havde et individuelt præg i deres fysiske udformning og en "aura" af (fin)kultur i deres miljø og udsmykning, så får en række biblioteker i 60'erne er mere uniform og neutralt udtryk samtidigt med, at tilknytning til uddannelse og informationsvirksomhed accentueres. Det løft, som biblioteksloven fra 1964 var en af årsagerne til mht. til betjeningsstandard, det havde også en anden side, nemlig en mere ensartet opfattelse af behov for viden. Lokale kulturtraditioner omkring bibliotekerne begyndte at vige for en vis "statslig uniformitet". Den her karakteriserede bibliotekskulturelle identitet benævner vi "*saglighedens rationelt ordnede univers*", eller i kort form: *det rationelle univers*. Den omtalte bibliotekstype er funktionel og "retlinet" i sin indretning med miljøfaktorer som mindre fremtrædende.

Stigende brugerpres og IBC's "kovending" i slutningen af 60'erne var faktorer, der var med til at begrænse bibliotekernes karakter af kultur- og videnstempel.

Generelt er det dog vores opfattelse, at folkebiblioteker i almindelighed kombinerer disse to bibliotekskulturelle identiteter - med lidt forskellige accenter bestemt af oprettelsestidspunkt og traditioner.

Og det er vores overordnede antagelse, at de forvandlingsbilleder, vi oplever i disse år, er delvise brud med denne kombination af bibliotekskulturelle identiteter. Netop delvise brud, for

folkebibliotekerne synes at bevare de nævnte identiteter som grundlag.

De nyere bibliotekskulturelle identiteter, som vi her kort skal forsøge at indkredse, henter i høj grad deres metaforiske benævnelser fra andre dele af den offentlige sfære end den institutionelle. Dette hænger i nogen grad sammen med inspirationen fra erhvervslivet; men det er også - og nok så vigtigt - udtryk for at folkebiblioteker forsøger at definere sig som andre former for offentligheder end de klassisk institutionelle. Et par af de nye bibliotekskulturelle identiteter er "*markedet*" og "*caféen*", der begge konnoterer åbne offentlige rum, hvor der foregår gensidig udveksling, og videre: steder med en speciel atmosfære af en meget anderledes karakter end bibliotekernes.

En tredje, ikke så fremtrædende, ny identitet er "*varehuset*", hvor konteksten er de mere spændende måder at præsentere varerne på, som man ser i stormagasiner. I den indirekte formidling er denne type præsentationsform af en vis betydning. "Varehuset" konnoterer ikke som "caféen" og "markedet" det åbne og den gensidige udveksling. Vi anser "caféen" og "markedet" for at være de centrale; men vil endvidere nævne, hvad vi kan kalde "*den spændende labyrint*" og som noget meget sekundært "*ventesalen*". Med "den spændende labyrint" refererer vi til den bibliotekstype, der placerer dele samlingerne i "små miljøer", der har forskellige visuelle og indretningsmæssige karakteristika afstemt efter indholdet i de dele af samlingerne og/eller den funktion, som er placeret i "det lille miljø". "Den spændende labyrint" er oplevelsesorienteret, markerer forskellige dele af samlingerne og kan indarbejde træk fra hverdagsmiljøer i sin indretning. "Den spændende labyrint" kan ligesom i nogen grad "markedet" og "caféen" ses i sammenhæng med de ovenfor skitserede nye, decentrerede kultur- og vidensopfattelser, idet forskellige kultur- og vidensformer kan præsenteres med en egen identitet og derigennem kan det markeres - visuelt og med andre midler - at biblioteket retter sig mod forskellige typer af interesser.

Formidlingsbegrebets forvandlinger

I anden halvdel af 1970'erne blev formidlingsbegrebet for alvor et centralt begreb og det blev tolket ind i nye sammenhænge. Det ændrede og udvidede formidlingsbegreb kan aflæses af undersøgelser, debat og mere officielle publikationer, om end med forskellige accentueringer. (7). Det centrale med hensyn til udbredelsen af det nytolkede formidlingsbegreb var, at det først og fremmest slog igennem på bibliotekarvenstrefløj, at det mistede sin prægning i mere officielle opfattelser og at det fik et begrænset gennemslag i praksis. Det er vigtigt at have dette in mente, når den følgende forståelse af formidlingsbegrebet behandles.

Den ændrede forståelse af formidlingsbegrebet knyttede sig til 70'ernes sociale og politiske erfaringshorisont. Det, der først og fremmest karakteriserede de sene 70'ers formidlingsbegreb, var følgende:

1. Bibliotekernes formidling blev (af en gruppe bibliotekarer) set i et kritisk lys og sat i forhold til *socialt* (arbejdere), kønsmæssigt (kvinder) og aldersmæssigt (børn og unge) *definerede målgrupper*, for hvilke en form for undertrykkelse var det fælles element. Sigtet med formidlingen blev at arbejde bevidstgørende mod denne undertrykkelse med udgangspunkt i de behov, der blev betragtet som specielle for de pågældende målgrupper. Hermed forstærkedes bruddet med almenoplysnings- og enhedskulturopfattelsen.
2. Begrebet *barrierer* blev væsentligt. Forestillingen om, at biblioteket henvender sig til alle (i nogenlunde samme omfang) blev (jf. punkt 1) i stigende grad erstattet af forestillingen om, at folkebiblioteket (som institution og gennem materialeprofil og miljø) rummede barrierer for dele af de ovennævnte målgrupper. Det blev

bestemt som en vigtig formidlingsfunktion at udvikle former, der kunne nedbryde disse barrierer (gående hånd i hånd med ændrede vægtninger i materialevalget).

3. På ét niveau lå barrieren i samlingernes svære tilgængelighed og den begrænsede markering af delprofiler og brugsmuligheder. Målet blev at redigere samlingerne, og at markere og synliggøre muligheder og materialer. Hermed blev *den indirekte formidling* (set i sammenhæng med punkt 1 og 2) opprioriteret.
4. På det mere officielle plan blev *det udvidede folkebibliotek* et nøglebegreb.
5. Ud over at formidlingssigtet i højere grad blev drejet mod de ovenfor omtalte målgrupper, blev *formidlingssammenhængen* understreget som værende *lokalområdet*. Forskelligelokalområder - forskellige behov, som der skulle forskellige formidlingsstrategier til at opfylde.

De sene 70'eres front-formidlingsopfattelse brød således markant med de bibliotekskulturelle identiteter "videns- og kulturtemplet" samt "saglighedens rationelt ordnede univers"; men det begrebsmæssige brud havde kun begrænset betydning i praksis mht. til det, der er karakteriseret i punkterne 1-3.

Formidling og socialt definerede målgrupper

Det kulturpolitiske sigte var dels bestemt af kritikken af den herskende borgerlige kultur, dels af undersøgelser af bibliotekets dækning af arbejderbevægelsens litteratur. Hvad Birte Egebak og Hanne Olsen skrev i forhold til børn kunne generaliseres:

"Vi ved, at vi hovedsageligt formidler borgerlig kultur til middelklassens og arbejderklassens børn. Derfor må det være vores opgave at arbejde på at skaffe så meget materiale som muligt, der giver et holdningsmæssigt alternativ til de materialer, der er i overflod. Desuden må det være vores opgave at formidle den borgerli-

ge kultur på en sådan måde, at vi kan afdække den". (8)

På næste side slutter et ræsonnement med:

"De socialistiske svar må så gives i formidlingssituationen".

Dette ræsonnement er karakteristisk, især fordi den kritiske skønlitteratur à la Sven Wernström fyldte meget lidt i helheden. Mangelen på et alternativ til den borgerlige kultur var hovedgrunden til, at den eksisterende kultur og bibliotekernes eksisterende samlinger måtte omfunktioneres.

Yderligere et karakteristisk træk ved formidlingsopfattelsen knytter sig til udtrykket "holdningsmæssigt alternativ". Opfattelsen var, at bibliotekstilbuddet skulle fungere som et supplement og som et korrektiv til mulighederne på stedet. (9). Altså en opfattelse, der adskiller sig fra den aktuelle, hvor der tales om, at biblioteket skal gå ind i konkurrencen. Sprogbrugen afspejler den nyliberalistiske drejning.

Det ændrede, socialt bestemte formidlingsbegreb, havde en dobbeltkarakter. På den ene side var det offensivt, på den anden side var det defensivt. Kulturpolitisk formuleret og i visse praktiske sammenhænge var det offensivt; men det var på den anden side defensivt, fordi biblioteksmaterialerne - eller: den kultur, bibliotekerne formidlede - i høj grad var udtryk for de normer, der knytter sig til henholdsvis "videns- og kulturtemplet" og "det rationelle univers". Begrænsninger i det for formidlingsopfattelsen relevante indhold gjorde sammen med den institutionelle "modvilje", at dette formidlingsbegreb kun i begrænset omfang kunne slå igennem i praksis.

Bibliotekarers dialog med målgrupper skærpede opfattelsen af, at mange inden for arbejderklassen og mange arbejdsløse (10) havde barrierer for biblioteksbenyttelse. Repræsentanter for disse grupper kunne ikke genkende deres egen kultur i bred forstand; biblioteket var en fremmed verden.

Arbejderbevægelsens litteratur manglede i høj grad (11), hvilket afspejlede barriereskabende prioriteringer. Hertil kom den manglende synliggørelse af det, der var på bibliotekerne.

Generelt fremstillede Kurt Sørensen idealet for tilgængelighed og en side af den indirekte formidling således:

"(...) bibliotekerne bør fremstå som levende, slagkraftige og vedkommende centre, hvor der sker noget. Alle slags medier skal være til stede: (...). Der må være værksteder og studier, så man får mulighed for selv at komme til orde og svare igen. Et bibliotek er i sig selv et medium, der må redigeres i lighed med for eksempel en avis; det indeholder en række elementer, rubrikker og budskaber, der ikke bare skal præsenteres tilfældigt og forvirrende, men klart, oversigtligt og afvekslende. Bibliotekerne skal være aktuelle, der må hele tiden sættes nye emner på spisesedlen, iøjnefaldende og fængende. De må invitere til delagtighed, stille udfordringer og byde på et velredigeret spekter af muligheder". (12).

Vi vil kommentere 2 aspekter i dette citat. For det første ønsket om værksteder og studier, det at gøre biblioteket til et sted, hvor der brydes med envejsformidlingen. Lars Jadelius der beskæftiger sig med de offentlige bygningers arkitektur, skriver:

"Om demokrati inskränker sig till frit val av redan formade "produkter" eller "ståndpunkter", blir varuhuset en lämplig förebild för ett demokratisk bibliotek. (...) Om demokrati också innefattar delaktighet i själva kunskapsprocessen, måste biblioteksmiljön rymma både gestaltungsprocesser och erfarenhetsutbyte, både åsikter och ståndpunkter". (13).

Overfor "varehuset" som bibliotekskulturel identitet sættes et sted, der giver "rum" for formulering og erfaringsudveksling, et "kommunikationsrum". Kurt Sørensen drejede sin opfattelse af bibliotekskulturel identitet over mod "et *rum for offentlig*

kommunikation". Kurt Sørensens opfattelse af folkebiblioteket var (i den citerede artikel) med hensyn til analogien mellem avis og bibliotek meget på linie med den formidlingsopfattelse, der slog igennem i anden halvdel af 80'erne. Samtidigt er idéen om velredigerethed et svar på det ovenfor citerede ønske om at få trukket nogle bestemte ting frem og få dem synliggjort. Idéen om det velredigerede bibliotek brød i nogen grad med "saglighedens rationelt ordnede univers", og tillagde den indirekte formidling større betydning.

Det udvidede folkebibliotek

Forestillingen om det udvidede folkebibliotek er i nogen grad baseret på de ovenstående forhold og i høj grad defineret på grundlag af et ændret kulturbegreb, som det blev formuleret fra statsligt hold. Det nye, socialt bestemte formidlingsbegreb forplantede sig fra bibliotekarvenstrefløjen ind i specialudvalg 6 under Bibliotekskommissionen. Medlemmer af dette specialudvalg havde nogle stærke udspil, som sammentænkte den statsligt formulerede kulturopfattelse med bibliotekarvenstrefløjens. Den position, som medlemmer af specialudvalg 6 indtog havde - groft sagt - to dimensioner: en kritisk, politisk inspireret og en mere common sense-bestemt. Denne kritiske dimension gled næsten helt ud på vej fra specialudvalgets betænkning til Bibliotekskommissionens.

Specialudvalg 6 formulerede sig således:

"Den hastige og stadige udvikling, der foregår i samfundet, har overalt påvirket debatten om og opfattelsen af kulturbegrebet. Det kan konstateres internationalt, nationalt og lokalt, at grænserne mellem uddannelses-, kultur- og socialpolitik udviskes mere og mere, og at det lighedstegn, der tidligere om oftest sættes mellem kunst og kultur, slettes definitivt. Samtidig debatteres og forsøges forskellige former for decentralisering af kulturformidling, der også omfatter informationsformidling. Det erkendes, at der i et samfund ikke er én men flere kulturer. Kulturbegrebet er udvidet og defineres på

utallige måder, uden at nogen af dem kan gøre krav på at betegnes som "definitionen". (14).

I forlængelse heraf skrev specialudvalg 6:

"Som en naturlig følge af ændringerne i samfundet og i opfattelsen af kulturbegrebet diskuteres og omformuleres folkebibliotekernes målsætning og opgaver. Denne proces er resulteret i en udvidelse af folkebiblioteksbegrebet, både i teori og praksis. Det fremgår bl.a. klart af UNESCO-manifestet, at folkebibliotekerne betragtes som formidlere af informationer og af kultur i den udvidede betydning". (15).

Formuleringen peger i retning af "den kulturelle paganisme", og ligesom debattører i perioden lagde specialudvalget vægt på biblioteksaktiviteter på arbejdspladser - af gode grunde uden et socialistisk perspektiv. Det udvidede folkebibliotekerne og de nye formidlingsformer, der anvendes i bibliotekernes arrangementsvirksomhed. Ligeledes blev der peget på, at det udvidede folkebiblioteksbegreb kombineret med den socialt skæve brug af bibliotekerne måtte have konsekvenser for pr-virksomheden:

"Det erkendes i stadig stigende grad, at folkebibliotekerne må udvide deres pr-virksomhed både overfor brugere og ikke brugere og kritisk vurdere de hidtil anvendte materialer og formidlingsmetoder". (16).

Dette ønske om en kritisk revision af formidlingsmetoder blev altså set i sammenhæng med det udvidede folkebiblioteksbegreb og den ændrede kulturopfattelse.

En af de veje, der blev skitseret for reviderede formidlingsmetoder var en styrkelse og *fornyelse af den indirekte formidling* - i overensstemmelse med de idéer, der bla. var blevet formuleret af Kurt Sørensen og Bent Werner. Formålet på det overordnede niveau var en mere ligelig betjening af befolkningen. Det kom til udtryk i et af specialud-

valgets (strandede) forslag til ændring af formålsparagraffen:

"Udvalget har ønsket, at ordet formidle skal erstatte "stille til rådighed", (...). Ved anvendelse af udtrykket *formidle* understreges det, at folkebibliotekerne ikke alene skal stille materialesamlinger til rådighed, men også *præsentere* og udnytte dem bedre og mere intensivt, end det i øjeblikket er muligt". (17, vores kursivering).

Den bedre præsentation er et centralt element i den indirekte formidling. Specialudvalget havde også interesse for biblioteksmiljøet, som skulle virke tiltrækkende og gæstfrit. Åbenheden var endvidere noget, der skulle markeres i udstillingsvirksomheden. Her skulle der markeres åbenhed både overfor professionelle og amatører, overfor både det finkulturelle og det folkelige.

Et led i det udvidede folkebibliotek var en understregning dets funktioner i det lokale virkeområde; bibliotekets forhold til den øvrige, lokale informations- og kulturformidling. Jf. hvad der tidligere er skrevet om differentieringen af folkebibliotekets formidling i forhold til lokale behov.

Under behandling af pr-virksomheden trækkes nogle centrale forhold op vedrørende den indirekte formidling:

"Ved siden af biblioteksbygningens placering er følgende faktorer af betydning: Overskuelige og tiltalende indrettede lokaler med tydelig skiltning og mulighed for jævnlige udstillinger og arrangementer. Overskuelig og indbydende opstilling af materialerne. (...) Professionel udformning og hensigtsmæssig præsentation af reglement, boglister og andre tryksager". (18).

I citatet udtrykkes betydningen af biblioteksbilledet udadtil, som dette billede dannes gennem formidlingsmaterialer.

På linie med debattørerne i 70'erne brugte specialudvalget både formidlingsbegrebet til en kulturpolitisk markering af biblioteksarbejdets karakter (det udvidede folkebiblioteksbegreb) og til at understrege betydningen af den indirekte formidling.

Senfirsernes formidlings- frontbegreb

I begyndelsen af 80'erne var formidlingsbegrebet og formidlingsformer kun i begrænset omfang genstand for bred interesse. Senere i 80'erne accentueredes interessen for formidling, især for den indirekte formidling, bl.a. inspireret af det tredelte bibliotek i (Vest)Tyskland. (19).

Men generelt blev hovedinspirationen hentet fra marketingsverdenen. Hvor begrebsrammen for de sene 70'eres formidlingsbegreb var sociologisk og kultursociologiske orienteret, blev den i slutningen af 80'erne i stor udstrækning hentet fra marketingsteorier. Det betyder ikke, at 80'ernes debattører og "trendsættere" ikke interesserede sig for brugerne og deres behov; men brugere og brugerbehov fik en anderledes betydning i forhold til begrebsdannelser og kulturpolitisk strategi.

I slutningen af 70'erne, før nedskæringernes "fæstnede kvælertag" fastholdtes formidlingsbegrebet i forbindelse med en ekspansiv opfattelse af folkebiblioteket. I slutningen af 80'erne var den ekspansive opfattelse i stor udstrækning erstattet af en oplevelse af, at bibliotekerne var i defensiven, at de ikke var på "omdrejningshøjde" med udviklingen og de konkurrerende medier og formidlingsinstitutioner. Bibliotekernes image blev betragtet som anakronistisk i forhold til det ansigt de slagkraftige konkurrenter viste. Interessen for marketing, eller sagt med undertitlen til "sandhedens øjeblik", interessen for "image, markedsføring og serviceudvikling" var på den ene side bestemt af et ønske om at markere og udvikle biblioteket på niveau med de konkurrerende institutioner og virksomheder i bred forstand. På den anden side lå denne interesse i klar forlængelse af 70'ernes interesse for den indirekte formidling, hvad der ikke kan undre i kraft af, at ressourcerne

ikke gav mulighed for en styrkelse af den direkte formidling.

I senfirsernes formidlingsopfattelse blev der lagt megen vægt på oplevelse. Den indirekte formidling skulle stimulere og inspirere ved at være oplevelsesorienteret. Fantasien i formidlingsarbejdet fik en større rolle. 70'ernes formidlingstænkning brød, trods alt, ikke så radikalt med "saglighedens rationelt ordnede univers" som bibliotekskulturel identitet. Dette brud blev mere markant formuleret i slutningen af 80'erne. Børge Sørensen skrev:

"*Layout*: Biblioteker, som de er flest, er indrettet på at imødekomme et målrettet, seriøst informationsbehov. Den oplevelsesnydende skal ofte trænge langt ind bag kulisserne, før der er virkeligt bid. Men den gennemsnitlige fordeling af behovene burde være omvendt.

Den populære, oplevelsesorienterede del af virksomheden bør være den, man møder først". (20).

I følge Jens Thorhauge var det svage træk ved bibliotekerne i forhold til de konkurrerende (billede)medier:

"(...) samlingernes relative utilgængelighed. Denne utilgængelighed er næppe blevet væsentligt forværret i forhold til tidligere, rent objektivt set. Men den er blevet mere iøjnefaldende end tidligere sammenlignet med tv-mediet.

(...) Jeg vil hævde, at bibliotekets tilbud af en stor del af brugerne, og af potentielle brugere, opleves som for kolossalt og for uddifferentieret til, at de for alvor tør vove sig ind i en udforskning af mulighederne for lige netop dem". (21).

For at få skabt overskuelighed og velredigerethed blev etableringen af emnegrupper og udstillinger af materialer med emnemæssigt fællesskab anbefalet. Herigennem kunne bestemte dele af samlingerne profileres og fremhæves, dels mere varigt (jf. markedet i det 3-delte bibliotek), dels temporært i udstillinger. En central pointe i denne form for

indirekte formidling er at gøre opmærksom på nye sammenhænge, nye brugsmuligheder. Materialerne bringes så at sige indholdsmæssigt i dialog med hinanden gennem emnekonstellationer, der går på tværs af det ordnede kundskabsunivers, DK 5 afspejler.

Jens Thorhauge skrev videre:

"Det centrale er at få skabt disse emnemæssige sammenstillinger. I næste omgang er der brug for tydelige signaler til publikum om, at der er noget, der vil have interesse. Igen tror jeg, man skal se på konkurrenterne. De bruger uden hæmninger blikfang af platteste slags. Et blikfang behøver naturligvis ikke at være plat, men det er godt at visualisere et emne". (22).

Med sammenstilling og profilering af bestemte emner samt visualisering kan ringen - via markedsidéen - knyttes til oplevelsesorienteringen, stadig inden for rammerne af den indirekte formidling.

En linie, der går igennem mange af artiklerne i "Sandhedens øjeblik" - på tværs af grænsen mellem bibliotekarer og reklamefolk - er, at folkebiblioteket basalt set er godt nok. Det har samlingerne til og mulighederne for at opfylde en mangfoldighed af behov. Men begrænsningerne i formidlingsmetoder, spændende over hele spektret fra indretning og redigering af udlån til pr-virk-somheden, gør, at folkebibliotekerne (især i forhold til nogle målgrupper) ikke får udnyttet deres potentialer. Løsningen af dette problem er den indirekte formidlings vigtigste udfordring. Med dette bestemmes den indirekte formidling som en *meget* central del af biblioteksarbejdet.

Som vi tolker det, rettes kritikken indirekte mod, at "saglighedens rationelt ordnede univers" er blevet en svært tilgængelig labyrinth, der fremtræder "farveløs" i forhold til andre områder inden for kommunikationssfæren.

I løbet af de sidste ca. 15 år er formidlingsbegrebet blevet et centralt begreb inden for folkebibliotekssektoren. Og "i takt" med et stigende misforhold mellem ressourcer og (aktuelle og potentielle) opgaver er den indirekte formidling blevet fremhævet som et afgørende område. De begrebsmæssige rammer for formidlingsbegrebet har ændret sig fra en "klassisk", hvor det centrale var direkte formidling af almen viden og (dannelses)- kultur, over de sene 70'eres kultursociologisk orienterede til senfirsernes marketinginspirerede og oplevelsesorienterede indirekte formidling.

Det er vores synspunkt, at den politiske dimension i 70'ernes (lidt marginale) skal fastholdes og kombineres med 80'ernes interesse for oplevelsesorientering mv. Med en lidt anden formulering: på indholds niveauet mener vi, at bibliotekerne skal fungere som supplement og alternativ/ korrektiv til den øvrige kultur-og informationsformidling lokalt og nationalt; på udtrykssiden er det derimod relevant at hente inspiration fra "konkurrerende" institutioner mv. Det tunge problem er imidlertid, hvordan folkebibliotekerne mere eller mindre individuelt får formuleret og etableret biblioteks-kulturelle identiteter i skæringspunktet mellem traditionerne og de nye samfundsmæssige udviklingstendenser der tegner sig.